

תקנת עירובי חצרות

שיעור ראשון

איסור טלטול ללא עירוב

מקורות

- גמ' שבת ו. "תנו רבנן ארבע רשויות... לא עירבו אסורים"
- גמ' עירובין כא: "אמר רב יהודה אמר שמואל... ועשה לה אזנים"
- רש"י שבת ו. ד"ה לא עירבו; עירובין כא: ד"ה שלמה
- רמב"ם הל' עירובין פ"א ה"א-ה
- אוצר הגאונים שבת חלק התשובות סי' כג
- עבודת הקודש שער ג סעי' ט; ספר הבתים הל' עירובין שער ד אות יט
- ביאור הלכה סי' שע סעי' ג ד"ה או שאין; סי' שעב סעי' א ד"ה שמא יטלטל

אוצר הגאונים שבת חלק התשובות סי' כג

לרב האי. ששאלתם במה שאמרו שלמה תיקן עירובין וידים. בשלמא נטילת ידים תקן משום סרך תרומה, אלא עירובין היאך תקן שלמה, וכי לא היו נוהגין ישראל קודם שלמה בהן.

כך היו הדברים, שכל אותן השנים שהיו ישראל טרודים במלחמות ובאויבים ובכמה מיני צרות לא היה להן פנאי למדוד בין עיר לעיר ולתקן פתחי מבואות ולהניח עירובין, שהיה להם לצאת במחנות ולשמור את הספר. ושלא לא נהגו בעירוב כי במחנה הם פטורים, כמו ששינונו 'ארבעה דברים אמרו במחנה: מביאין עצים מכל מקום ופטורים מנטילת ידים ומדמאי ומלערב'. וכשעמד שלמה, שנאמר בימיו 'יהודה וישראל רבים כחול כו' איש תחת גפנו ותחת תאנתו', תקן להם ידים ועירובין שלא נהגו בהן מקודם עד אותו זמן.

עבודת הקודש שער ג סעי' ט

הבתים אף על פי שתשמישן אחד אסור לטלטל מביתו של זה לביתו של זה עד שיערבו, ולא עוד אלא אפילו מביתו לבית המשותפת בינו ובין חברו ומביתו לחצר המשותפת לו עם חברו אסור עד שיערבו, וכן למכור.

ספר הבתים הל' עירובין שער ד אות יט

וכתב הרשב"א, אע"פ שאמרו כל גגות העיר רשות לעצמן, לפי שהוא תשמיש אחד ומותר לטלטל מגג זה לגג זה, הבתים אינם רשות אחת ואע"פ שתשמישן אחד. אלא כיון שהבתים הם עיקר דירתו של אדם, כל אחד ואחד רשות עצמו, ואסור להוציא מביתו לבית חברו ואע"ג שתשמישן אחד. ואין צריך לומר מביתו לחצירו המשותפת שאסור עד שיערבו, ע"כ. ולא מצאתי לזה ראייה מבוארת. ולפי מה שכתב הר"מ כמו שביארנו בשער הראשון, נראה שלא נאסרה ההוצאה אלא מרשות המיוחדת לאחד לרשות המיוחדת לרבים, שמא יבוא להוציא מרשות היחיד לרשות הרבים. ומכל מקום טוב להחמיר ולאסור ההוצאה מביתו לבית חברו. וכן הדבר מקובל בידינו שאין מוציאין ואין מכניסין מבית לבית אלא אם כן עירבו דרך חלון שיש בו ארבעה על ארבעה או יותר.

הגמ' במסכת שבת [ו.] מביאה תוספתא המפרטת את רשויות שבת ואת איסורי הוצאה ביניהן. התוספתא מבארת כי הוצאה בין רשות היחיד ורשות הרבים אסורה מדאורייתא, ואילו הוצאה בין כרמלית לרשות הרבים ולרשות היחיד אסורה מדרבנן. התוספתא מוסיפה ומבארת את דין חצרות ומבואות:

חצרות של רבים ומבואות שאינן מפולשין, עירבו מותרין לא עירבו אסורים.

[תוספתא שבת פ"א ה"ב]

מבואר בדברי התוספתא כי אסור לטלטל בחצרות ובמבואות ללא עירוב.

הגמ' במסכת עירובין מבארת כי דין העירוב מקורו בתקנת שלמה המלך:

אמר רב יהודה אמר שמואל: בשעה שתיקן שלמה עירובין ונטילת ידים יצתה בת קול ואמרה 'בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני', ואומר 'חכם בני ושמח לבי ואשיבה חרפי דבר'.

[עירובין כא:]

הראשונים נחלקו בטיבה ובמהותה של תקנה זו. רש"י כותב:

שלמה תיקן עירובי חצירות וגזר שלא להוציא מרשות היחיד לרשות היחיד חבירו, לעשות סייג והרחבה לאיסור תורה, שלא יבוא להתיר מרשות הרבים לרשות היחיד.

[רש"י עירובין כא: ד"ה שלמה]¹

לדברי רש"י, תקנת שלמה מהווה הרחבה למושג הוצאה מרשות לרשות: מדין תורה איסור הוצאה מרשות לרשות אמור דווקא בין רשות היחיד לרשות הרבים, אך שלמה גזר שלא להוציא מרשות היחיד אחת לרשות היחיד אחרת. בדברי רש"י מבואר כי התקנה באה כסייג לדין תורה: כדי שלא יבואו להוציא מרשות הרבים לרשות היחיד, אסר שלמה להוציא מרשות היחיד לרשות היחיד.

הרמב"ם שיטה שונה בעניין זה. הרמב"ם בתחילת הלכות עירובין כותב:

חצר שיש בה שכנים הרבה כל אחד מהם בבית לעצמו, דין תורה הוא שיהיו כולן מותרין לטלטל בכל החצר ומבתים לחצר ומהחצר לבתים, מפני שכל החצר רשות היחיד אחת ומותר לטלטל בכולה... אבל מדברי סופרים אסור לשכנים לטלטל ברשות היחיד שיש בה חלוקה בדירורין עד שיערבו כל השכנים כולן מערב שבת, אחד חצר ואחד מבוי ואחד המדינה. ודבר זה תקנת שלמה ובית דינו הוא.

[הל' עירובין פ"א ה"א-ב]

הרמב"ם מגדיר כי תקנת שלמה אוסרת לטלטל ברשות המשותפת לדיירים שונים, כחצר ומבוי, ללא עירוב. בכך שונה שיטת הרמב"ם עקרונית משיטת רש"י. לעומת רש"י, הרואה את תקנת שלמה כמרחיבה את המושג 'הוצאה מרשות לרשות', הרמב"ם רואה את תקנת שלמה כמרחיבה את המושג **רשות הרבים**: לא רק מקומות פתוחים הינם רשות הרבים², אלא כל מקום המשותף לדיירים שונים – גם כאשר הוא מוקף במחיצות – נחשב כרשות הרבים.

הרמב"ם מוסיף ומבאר על פי דרכו את טעמה של תקנה זו:

ומפני מה תיקן שלמה דבר זה, כדי שלא יטעו העם ויאמרו כשם שמותר להוציא מן החצרות לרחובות המדינה ושוקיה ולהכניס מהם לחצרות כך מותר להוציא מן המדינה לשדה ולהכניס מן השדה למדינה... לפיכך תיקן שכל רשות היחיד שתחלק בדירורין ויאחז כל אחד

¹ כעין זה כותב רש"י במקומות נוספים [שבת ו. ד"ה לא עירבו; שבת יד: ד"ה עירובין; עירובין יב: ד"ה חצירות].

² כדברי הרמב"ם [הל' שבת פ"ד ה"א]: "איזו היא רשות הרבים: מדברות ויערים ושווקים ודרכים המפולשין להן".

ואחד בה רשות לעצמו וישאר ממנה מקום ברשות כולן ויד כולן שוה בו כגון חצר לבתים, שנחשוב אותו המקום שיד כולן שוה בו כאילו הוא רשות לרבים, ונחשוב כל מקום ומקום שאחז כל אחד מן השכנים וחלקו לעצמו שהוא בלבד רשות היחיד, ויהיה אסור להוציא מרשות שחלק לעצמו לרשות שיד כולם שוה בו, כמו שאין מוציאין מרשות היחיד לרשות הרבים אלא ישתמש כל אחד ברשות שחלק לעצמו בלבד עד שיערבו כולן אף על פי שהכל רשות היחיד. [שם, ה"ד-ה]

בדומה לרש"י, גם הרמב"ם רואה את תקנת שלמה כסייג לאיסור הוצאה, אך הוא מבאר את טעמה באופן אחר: כדי שלא יסיקו מההיתר הקיים מדין תורה להוציא מרשות היחיד בעלת אופי ציבורי לרשות הרבים, שלמה גזר שכל מקום בעל אופי ציבורי ייחשב כרשות הרבים. בהתאם לכך, אסורה ההוצאה ממנו לדירתו של האדם ללא עירוב.

מחלוקת עקרונית זו ביסוד תקנת שלמה משליכה על שתי הלכות:

- א. **טלטול בתוך חצר שאינה מעורבת:** לשיטת רש"י, כי תקנת שלמה אוסרת להוציא מרשות היחיד שלו לרשות היחיד של חברו, נראה כי אין איסור לטלטל בתוך חצר שאינה מעורבת. לעומת זאת, לשיטת הרמב"ם, כי תקנת שלמה מגדירה את החצר כרשות הרבים, נראה כי כשם שיש איסור לטלטל ד' אמות ברשות הרבים, כך יש איסור לטלטל ד' בתוך חצר שאינה מעורבת.
- ב. **הוצאה מבית לבית בחצר שאינה מעורבת:** לשיטת רש"י, כי תקנת שלמה אוסרת להוציא מרשות היחיד שלו לרשות היחיד של חברו, ברור כי אסור להוציא מבית לבית כאשר החצר אינה מעורבת. לעומת זאת, לשיטת הרמב"ם, כי תקנת שלמה מגדירה את החצר כרשות הרבים, נראה כי אין איסור להוציא מבית לבית ללא עירוב.

מדברי רש"י והרמב"ם משתמע שהם אכן נחלקו בדין טלטול בתוך חצר שאינה מעורבת. הרמב"ם [הל' עירובין פ"א ה"ב] כותב: "אבל מדברי סופרים אסור לשכנים לטלטל ברשות היחיד שיש בה חלוקה בדירון עד שיערבו כל השכנים כולן מערב שבת". משמע כי יש איסור לטלטל בתוך החצר ללא עירוב. לעומת זאת, מדברי רש"י [שבת קל: ד"ה מותר] משתמע שאין בכך איסור. על פי האמור, רש"י והרמב"ם הולכים לשיטתם העקרונית בהבנת יסוד תקנת שלמה³.

לגבי הוצאה מבית לבית ללא עירוב לא מצאנו אמירות מפורשות בדברי רש"י והרמב"ם⁴. הרשב"א [עבודת הקודש שער ג סעי' ט] כותב כדבר פשוט כי יש איסור להוציא מבית לבית ללא עירוב. ספר הבתים [הל' עירובין שער ד אות יט] מביא את דברי הרשב"א וכותב: "ולא מצאתי לזה ראייה מבוארת. ולפי מה שכתב הר"מ... נראה שלא נאסרה ההוצאה אלא מרשות המיוחדת לאחד לרשות המיוחדת לרבים, שמא יבוא להוציא מרשות היחיד לרשות הרבים"⁵.

הן לפי רש"י הן לפי הרמב"ם, תקנת שלמה האוסרת לטלטל ללא עירוב היא סייג למלאכת הוצאה. מדברי רב האי גאון עולה הבנה שונה לטעמה של תקנה זו. רב האי גאון נשאל:

³ כעין זה כותב הביאור הלכה [שעב, א ד"ה שמא יטלטל]. עם זאת, שיטות הראשונים ניתנות להתבאר בדרכים נוספות; בעזה"י ניגע בכך בשיעור הבא.

⁴ התוס' יר"ט [עירובין פ"ז מ"א] כותב כי בדברי הרמב"ם בפירוש המשנה [פ"ט מ"א] מפורש שיש איסור הוצאה מבית לבית ללא עירוב. אמנם, בתרגומו של הרב קאפח מבואר שהאיסור הוא בהוצאה מבית לחצר או מגג, ובדבריו אין זכר לאיסור הוצאה מבית לבית.

⁵ ספר הבתים מסיים: "ומכל מקום טוב להחמיר ולאסור ההוצאה מביתו לבית חבירו. וכן הדבר מקובל בידינו שאין מוציאין ואין מכניסין מבית לבית אלא אם כן עירבו דרך חלון שיש בו ארבעה על ארבעה או יותר". [האחרונים דנו בהרחבה בשיטת הרמב"ם; עי' תול"ט [עירובין פ"ז מ"א ד"ה למעלה], שו"ת קול הרמ"ז [סי' מז], שו"ת דבר שמואל [סי' קפב], שושנים לדוד [עירובין, שם], מרכבת המשנה [הל' עירובין פ"א ה"ד] וביאור הלכה [שע, ג ד"ה או שאין], ואכמ"ל].

במה שאמרו שלמה תיקן עירובין וידיים, בשלמא נטילת ידיים תיקן משום סרך תרומה,
אלא עירובין היאך תיקן שלמה, וכי לא היו נהוגין ישראל קודם שלמה בהם?!

[אוצר הגאונים שבת חלק התשובות סי' כג]

שאלה זו מניחה כי קיים הבדל בין תקנת עירובין לתקנת ידיים: תקנת ידיים היא גזירה "משום סרך תרומה"⁶, ולכן אין קושי בכך שהיא התחדשה בדורו של שלמה, אך תקנת עירובין נתפסת כחלק מדיני השבת, ולכן אין זה ברור כיצד לא נהגו בה ישראל קודם זמנו של שלמה.

רב האי גאון משיב:

כך הן הדברים, שכל אותן השנים שהיו ישראל טרודים במלחמות ובאויבים ובכמה מיני צרות לא היה להן פנאי למדוד בין עיר לעיר ולתקן פתחי מבואות ולהניח עירובין שהיה להם לצאת במחנות ולשמור את הספר. ושמא לא נהגו בעירוב כי במחנה הם פטורים... וכשעמד שלמה, שנאמר בימיו 'יהודה וישראל רבים כחול וכו' איש תחת גפנו ותחת תאנתו', תיקן להם ידיים ועירובין שלא נהגו בהן מקודם עד אותו זמן. [שם]

מדברי רב האי גאון עולה כי הוא מקבל את התמיהה כיצד לא נהגו העירוב קודם זמנו של שלמה, ומחמתה הוא נזקק לבאר כי המלחמות שהיו עד זמנו של שלמה מנעו מלנהוג את דיני העירובין. מבואר מכך, כי לשיטת רב האי גאון דיני העירובין אינם גזירה אלא חלק מהותי מדיני השבת⁷. נראה כי לשיטתו תקנת שלמה נסמכת על הכתוב [שמות טז, כט] "אל יצא איש ממקומו ביום השביעי", והיא לומדת ממנה, בדרך אסמכתא, על איסור בהוצאת חפץ ממקומו. לפי הבנה זו, תקנת שלמה אינה הרחבה של מלאכת הוצאה מרשות לרשות, אלא זהו איסור בפני עצמו על הוצאת חפץ ממקום שביתתו⁸.

לסיכום: מקור איסור טלטול ללא עירוב הוא בתקנת שלמה המלך. רש"י והרמב"ם סבורים כי התקנה באה כסייג למלאכת הוצאה, אלא שהם נחלקים בהבנתה: לפי רש"י – התקנה מרחיבה את גדר הוצאה מרשות לרשות גם להוצאה מרשות היחיד שלו לרשות היחיד של חברו, ואילו לפי הרמב"ם – התקנה מרחיבה את גדר רשות הרבים גם לרשות היחיד המשותפת לדיירים שונים.

למחלוקת זו ייתכנו שתי השלכות: לגבי טלטול בתוך חצר שאינה מעורבת, ולגבי הוצאה מבית לבית. שאלות אלו שנויות במחלוקת ראשונים ואחרונים.

מדברי רב האי גאון עולה שיטה שונה בטיבה של תקנת שלמה. לדבריו, התקנה אינה סייג למלאכת הוצאה, אלא איסור עצמאי על הוצאת חפץ ממקום שביתתו.

בעזרת ה' נעמיק את ההבנות השונות ביסוד איסור הטלטול ללא עירוב בשיעור הבא, סביב ההבחנה בין כלים ששבתו בבית לכלים ששבתו בחצר.

להערות ולתגובות: שלמה ליפשיץ

lshlomo26@gmail.com

⁶ הגדרה זו צריכה עיון, שכן בגמ' בשבת [יד:] מבואר כי שלמה תיקן רק נטילת ידיים לקודש, ואם כן תקנתו אינה משום 'סרך תרומה', אלא מחמת טומאת הידיים. [ועי' בגמ' בחולין [קנ.], כי נטילת ידיים לחולין היא מפני סרך תרומה].

⁷ עי' סמ"ג [עשין דרבנן א] המביא תשובת רב האי גאון וכותב כי עיקר הטעם הוא, כדברי הרמב"ם, מחשש שיבואו לעבור על מלאכת הוצאה.

⁸ הבנה זו מבארת מדוע רב האי גאון כורך בכריכה אחת את דין תחומין, תיקון מבוי ועירוב חצרות, שכן כולם נובעים מאיסור זה: יציאה והוצאה ממקום השביתה, ואכמ"ל.